

GÂNDIRE POZITIVĂ vs. SCEPTICISM ELEMENTAR

MARIUS DOBRE

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române

Positive Thinking vs. Elementary Skepticism. There are moral, economic, political theories which claim that the age we live in is the best era in history, that the progress of humankind is authentic. Manipulative ideologies have been issued to convince people who do not notice the well-being of the world we live in. In Psychology, an orientation has emerged, the positive psychology, that recommends optimism as therapy. Confronted with these obviously optimistic, but not fully justified attitudes, or with manipulation techniques, the elementary skepticism, assimilated to critical thinking, is an effective weapon of defense.

Keywords: Positive Thinking; Elementary Skepticism; Optimism; Manipulation

Unii dintre admiratorii lui Leibniz ar putea spune că visul acestuia a găsit împlinire abia astăzi: trăim în cea mai bună dintre lumi posibile. E drept că nu în cea mai bună dintre cele pe care și le-ar fi imaginat Dumnezeu, ci în cea mai bună dintre cele imaginate și trăite de om. Omenirea a progresat. Ne aflăm în cel mai elevat stadiu al existenței noastre. Moral, economic, politic, stăm cel mai bine din istorie. Trăim în cea mai fericită epocă din istorie, noi suntem oamenii cei mai fericiți din istorie; sau cel puțin așa ni se spune.

Se pare că, cel puțin din punct de vedere moral, dacă Voltaire mai avea motive de a ironiza teoria leibniziană, azi orice asemenea motiv s-a risipit: trăim în cea mai bună dintre epocile trăite de om (am putea spune deci și dintre lumi trăite de om, dacă vom considera marile epoci drept niște lumi caracterizate de anumite organizări sociale – antică, medievală, modernă) de la începutul istoriei până în prezent: „Anumite practici violente, universale în antichitate au dispărut practic. Același lucru este adevărat despre sacrificiile umane, despre canibalism sau despre castrarea eunucilor. Mutilarea hoților și criminalilor nu mai este în vigoare decât în câteva țări arabe. Sclavagismul, care a lovit zeci de milioane de africani și asiatici, a fost abolit în majoritatea țărilor, chiar dacă el există încă în forme ilegale. Dar evoluția ratei de omucideri este în același timp plină de învățăminte. În Europa, aceasta a trecut de la 100 pe an din 100.000 locuitori în secolul XIV, la 10 în secolul XVII și la 1 în zilele noastre. În Franța numărul de omoruri pe an se divide prin doi la douăzeci de ani. Același lucru pentru conflictele armate. Războiul din

Siria este cel mai criminal de la începutul secolului XXI. Totuși, la scară mondială, o persoană din 100.000 moare în război în fiecare an; această cifră era de 20 în 1940. Cu aproximativ 55 de milioane de victime, cel de al Doilea Război Mondial este cel mai criminal din istorie. Dar populația mondială era mult mai numeroasă în 1939 decât în Evul Mediu. Dacă nu se compară numărul de morți în valori absolute, ci doar proporțiile, lucrurile sunt diferite: revolta An Luchan din China secolului VIII, care a durat opt ani și a făcut 36 de milioane de morți, ar face echivalentul a 429 de milioane de morți astăzi. În fine, conflictele interstatale au devenit rare după războiul din Coreea din 1953. Desigur, sunt câteva exemple precum invazia Irakului de către Statele Unite în 2003, dar în prezent asistăm mai ales la războaie civile, ca în Siria sau în Rwanda. Războaiele dintre națiuni (...) par depășite”¹. Prin urmare, teoria progresului moral este validată, dat fiind faptul că trăim în cea mai pașnică eră din istorie. Deși doar cantitativă, viziunea expusă anterior este extrem de sugestivă, dând seama de un optimism debordant, manifestat și de mulți alți propovăduitori ai optimismului din zilele noastre.

Statisticile economice nici nu mai trebuie invocate deja, le știm cu toții, sunt net superioare tuturor celor din epocile premergătoare, datorită dezvoltării fără precedent a tehnologiei; nici nu mai contează că dezvoltarea economică și tehnologică fără precedent conduce către sfârșitul umanității prin secătuirea resurselor și prin poluare, important este că trăim această epocă de mare progres și fericire.

Pe plan politic, după căderea comunismului, democrația liberală este marea câștigătoare, întruchipând cea mai bună organizare politică construită de om, așa cum încearcă să ne convingă clasa politică actuală (liberalismul fiind și „finalul evoluției ideologice a umanității”², după cum prevedea un autor într-un celebru eseu despre sfârșitul istoriei). Nici partidele de stânga moderate și moderne de azi nu se ating de organizarea democratică de tip liberal, că doar și-a dovedit eficiența.

Problema e că nu toți oamenii își dau seama de toate aceste miracole. Toate statisticile și toate ideologiile optimiste nu au putut eradica sărăcia, de pildă; sau există încă munci umiltoare pentru oameni, cu tot progresul tehnologic la care s-a ajuns. Câștigul și bunăstarea autentice sunt, în realitate, de partea unui mic segment de populație.

Ca să îți dai seama de toate aceste realizări ale omenirii, trebuie doar să gândești un pic pozitiv. Dar, cum nu toți oamenii au intuiția celei mai bune dintre lumile posibile, așa cum spuneam, deci nu pot gândi tot timpul pozitiv, au trebuit construite ideologii și tehnici de convingere, pentru că, nu-i așa?, unii trebuie să

¹ *Il vaut mieux vivre en 2017 qu'à n'importe quelle époque antérieure!*, interviu cu Steven Pinker realizat de Alexandre Lacroix în „Philosophie Magazine”, nr. 115, 2017, p. 78. Steven Pinker este autorul unei cărți intitulată *The Better Angels of Our Nature*, apărută în 2011, în care face o „frescă a istoriei mondiale compilând sute de statistici care documentează declinul violenței traversând secolele și face elogiul (...) celor patru «îngeri gardieni» ai umanității: empatia, stăpânirea de sine, morală și rațiunea”, conform descrierii revistei citate mai sus (p. 79).

² Francis Fukuyama, *Sfârșitul istoriei?*, Editura Vremea, București, 1994, p. 10.

câștigate bani în continuare, trebuie să-și vândă produsele pentru ca economia să meargă în continuare, iar alții trebuie votați pentru a menține acest sistem politic perfect, cel mai bun imaginat de om până acum.

Metodele (tehnicele) de convingere (a se citi și de manipulare) sunt prezente masiv în viața omului modern: în presă, în discursuri publice și mai ales în publicitate (atât în cea comercială, cât și în cea politică). Mesajul principal promovat de acestea se poate rezuma astfel: trăim într-o lume în care orice obiect, orice acțiune, orice eveniment, însuși semenii tăi te fac mai bun, mai optimist, mai fericit. Nimic nu este inutil, dăunător, nimic nu este rău; toate obiectele, toate stările de fapt sunt bune, utile, te vor mulțumi cumva. Cumperi o mașină – vei avea satisfacția șofatului și a călătoriilor; iei un credit pentru o casă – vei fi fericit cu familia în ea; nu contează cât muncești pentru ele, dacă le ai, ești fericit; ești fericit numai dacă consumi. Și dacă ai grijă să îl votezi „pe cel mai bun”, politicianul acela va avea grijă de interesul tău, va avea grijă să ai toate lucrurile pe care le dorești și vei fi mulțumit. Că așa este în cea mai bună dintre lumile posibile, răul este marginal și apare numai dacă te abați de la mersul „firesc” al societății. Cetățeanul model se supune, crede tot ce i se spune și este satisfăcut de evoluția vieții. Formula care exprimă probabil cel mai bine această dependență socială și economică este următoarea: „Dacă faci asta (te supui, muncești bine, vorbești, consumi, ești asemenea celorlalți), vei fi protejat”³. Deci, cum ar spune în alt mod Pangloss al lui Voltaire, „totul este bine în cea mai bună dintre lumile posibile”. În realitate, avem de-a face cu ceea ce în psihologia manipulării se numește „conformare negândită”⁴.

Și dacă tot nu ești convins, atunci te poate ajuta psihologia pozitivă. Aceasta este o orientare recentă în psihologie care își propune, conform principalului său inițiator, o schimbare de perspectivă în psihologie prin trecerea de la preocuparea pentru aspectele negative ale manifestărilor psihice ale individului (precum depresia, stresul etc.) la preocuparea pentru construirea sau îmbogățirea de către individ a „celor mai bune calități în viață”. Dezvoltând ideea, „domeniul psihologiei pozitive (...) se referă la experiența subiectivă pozitivă: bunăstarea și satisfacția (pentru trecut); împlinire, bucurie, plăceri senzuale și fericire (pentru prezent); cunoaștere constructivă pentru viitor – optimism, speranță și credință. La nivel individual, este vorba despre trăsături personale pozitive – abilitatea pentru iubire și vocație, pentru curaj, aptitudine interpersonală, sensibilitate estetică, perseverență, iertare, originalitate, previziune, talent, înțelepciune etc. La nivel de grup, este vorba despre virtuți civice și instituții care mută cetățeanul spre o stare de cetățean mai bun: responsabilitate, grijă pentru altul, civilizație, moderație, toleranță și etica muncii”⁵. Iată deci că se construiesc și teorii psihologice care pot justifica politicile economice

³ Gilles Azzopardi, *Manuel de manipulation. Pour obtenir (presque) tout ce vous voulez*, Éditions First, 2009, p. 10.

⁴ Robert B. Cialdini, *Psihologia manipulării*, EuroPress Group, București, 2012, p. 12.

⁵ Martin E.P. Seligman, *Positive Psychology, Positive Prevention and Positive Therapy*, http://www.positiveculture.org/uploads/7/4/0/7/7407777/seligman_intro.pdf, p. 3, accesat la 19.12.2018.

și sociale de care vorbeam mai sus și care sunt finanțate până și de mari corporații și de guverne⁶. Individul trebuie doar să opteze pentru valorile enunțate anterior sau să se lase influențat de profesioniștii gândirii pozitive. Individul este de acum responsabil de mersul vieții sale. Fericirea nu mai este un ideal îndepărtat, greu de atins, ea este de acum la îndemâna oricui, „un obiectiv accesibil în mod universal, un concept ce permite a se defini condițiile psihologice necesare pentru individul sănătos, de succes, funcționând optim”⁷.

Din nou spunem, totul pare atât de simplu... Doar dacă nu am avea impresia că optimismul absolut, tiranic, cum a mai fost numit, ne hărțuiește și ne manipulează.

*

În tot acest context, scepticismul apare mai degrabă ca o disfuncție gravă. A te împotrivi evidenței, a nu opta pentru ceea ce e sănătos pentru tine, pentru ceea ce te conduce către starea de fericire, deci a nu fi optimist, înseamnă nu doar a înota împotriva curentului, ci chiar a fi suspect de cine știe ce disfuncție de natură psihică.

Personal, am avut întotdeauna credința că un scepticism moderat, asimilabil gândirii critice, este preferabil optimismului total (sau naiv, cum i s-a mai spus). Nu un scepticism radical, de tip nihilist, ci unul moderat, chiar constructiv în multe privințe, un scepticism ce abordează fiecare caz în parte pentru a-i descoperi eventualele neajunsuri.

Astfel, a judeca cel puțin *cu prudență* tezele progresului moral, ale optimismului ideologic liberal sau ale economiei consumeriste mereu în creștere și aducătoare de bunăstare materială ne apare ca un demers absolut rezonabil. Scepticismul moderat, elementar, minim, constructiv (diferit de scepticismul extrem, permanent, nihilist, în legătură cu orice, de acel scepticism care poate deveni chiar o sursă a gândirii ilogice⁸) înseamnă abilitatea rațională de a comenta, evalua, cântări situații, stări de fapt, obiecte, persoane, ideologii, slogane publicitare, pentru a rezista unor eventuale manipulări sau influențări ce s-ar putea dovedi nocive într-un final. Este vorba deci de o capacitate critică, de o capacitate de a rezista în fața manipulării de orice fel, comercială sau ideologică. Putem susține că nu e un defect de natură psihică atitudinea de a nu lua totul de bun, totul de-a gata, tot ce ți se servește de către guvern, de către politicieni de la putere sau din opoziție, sau de către vânzători de tot felul. Ca să nu mai vorbim de faptul că scepticismul se poate dovedi în multe cazuri fecund: prin evaluarea unor stări de fapt, are loc nu doar evidențierea unor neajunsuri ale teoriilor, stărilor de fapt, obiectelor sau persoanelor evaluate (de la apariția gândirii sceptice, primele virtuți ale acesteia erau caracterul cercetător și

⁶ Edgar Cabanas, Eva Illouz, *Happycratie. Comment l'industrie du bonheur a pris le contrôle de nos vies*, traducere din engleză de Frédéric Joly, Premier Parallèle, 2018, p. 33.

⁷ *Ibidem*, p. 14.

⁸ D.Q. McNerny, *Being Logical. A Guide to Good Thinking*, Random House Paperback, New York, 2005, p. 91–92.

caracterul dubitativ⁹), ci se pot ivi și noi oportunități, pot apărea și soluții de îmbunătățire a entității evaluate sau se pot găsi și alte aspecte „pozitive” rămase ascunse în mesajul inițial de promovare a entității. În filosofia occidentală, există cercetători ce reevaluează favorabil scepticismul, nu doar ca metodă de cântărire a valorii cunoașterii; de pildă, se discută despre virtuți ale scepticismului precum: redarea pentru rațiune a dimensiunii sale critice, conturarea unor cadre ale eticii negative sau ale unei etici minimale, poziționarea pe o poziție opusă „cuvântului tiranic”, „dogmatismului sectar”, constituirea în sursă de inspirație pentru pozitivisme în lupta lor cu metafizica, indicarea îndoielii ca moment indispensabil al gândirii, nu ca moarte a acesteia¹⁰.

Cum spuneam, scepticismul constructiv este în bună corespondență cu gândirea critică și analiza reflexivă; au apărut deja de mult timp lucrări ce au aceeași poziție cu cea a articolului de față și care exprimă direct îngrijorarea în legătură cu propaganda optimistă (de fapt, ele există dintotdeauna sau măcar de la Platon și Aristotel, care se împotriveau metodelor de convingere ale sofistilor); iată un punct de vedere: „O spun cinstit: ca mulți alți oameni, sunt îngrijorat de starea mijloacelor noastre de comunicare în masă, de media, de concentrarea lor, de convergența și de deriva lor comercială; mă îngrijorează rolul propagandistic pe care sunt obligate să-l joace în dinamica socială a momentului, când fiecare dintre noi este de-a dreptul bombardat cu informații și discursuri care încearcă să ne smulgă asentimentul sau să ne facă să acționăm într-un fel sau altul. (...) Dacă este adevărat, așa cum cred eu, că oricărui pas înainte al iraționalismului, al prostiei, al propagandei și al manipulării îi putem opune întotdeauna gândirea critică și analiza reflexivă, atunci vom putea – fără să ne creăm false iluzii – să găsim o oarecare consolare în răspândirea gândirii critice. Exercițarea dreptului la autoapărare intelectuală, văzută din această perspectivă, este un act cetățenesc”¹¹.

Așa cum reiese și din citatul anterior, o primă armă de luptă în fața gândirii pozitive „obligatorii” este supunerea acesteia unui proces de evaluare critică. Aici, logica are un cuvânt greu de spus; ea are cele mai bune mijloace de descoperire a gândirii manipulative, gândire ce este de obicei sofistică. O minimă stăpânire a mijloacelor de evaluare folosite de logică ne poate ajuta să deconspirăm intențiile necinstite ale propagandei, manipulării și publicității înșelătoare. Identificarea unor termeni vagi sau pompoși (exagerați), a unor generalizări nepermise, a lipsei de legătură cauzală între evenimente, a unor analogii slabe (strict metaforice), a apelului la emoțiile celui care trebuie convins (doar câteva dintre cele mai utilizate mijloace de convingere defectuoase din punct de vedere logic) ajută la apărarea noastră contra celor ce ne vor binele cu orice preț. Autorul citat în paragraful anterior ne

⁹ Sextus Empiricus, *Schițe pyrrhoniene*, I, 7.

¹⁰ Frédéric Cossutta, *Le scepticisme*, PUF, Paris, 1994, 120–121.

¹¹ Normand Baillargeon, *Mic curs de autoapărare intelectuală*, Editura Paralela 45, Pitești, 2011, p. 11.

oferă chiar 31 de strategii „pentru a menține o atitudine critică” în fața propagandei din mass-media, de pildă¹².

De asemenea, psihologia socială dezvăluie trucurile manipulative ale profesioniștilor persuasiunii, mai ales ale celor care vor să ne vândă ceva. Scheme de înșelăciune precum reciprocitatea, angajamentul, autoritatea, validarea publică, simpatia sau limitarea au fost studiate și demascate deja într-un subdomeniu al psihologiei ce se ocupă de fenomenul manipulării în societate¹³.

Cât privește psihologia pozitivă, din punctul de vedere al scepticismului moderat-constructiv, putem fie să o supunem unui proces simplu de evaluare, unul de bun simț elementar, fie să dăm atenție și criticilor acesteia din propriul domeniu. În primul caz, observăm de la prima vedere anumite deficiențe ideologic utopice; într-o recenzie făcută la o carte ostilă acestei orientări¹⁴, citim următoarele comentarii de bun simț legate de etica minimală a psihologiei pozitive: „Fericirea nu depinde decât de mine: e suficient să încetez a protesta, să refuz a suferi, să aleg rozul mai degrabă decât negrul, să lucrez la forța dinăuntru meu, să cred”; psihologia pozitivă pretinde a oferi și portretul bunului cetățean: „productiv, tolerant, iubit, rezistent, fără revoltă și fără enervare, tristețe, regret sau resentiment, singur responsabil de reușita sa (sau de eșecurile sale), de sănătatea sa (sau de maladiile sale), de bogăția sa (sau de sărăcia sa)”; în recenzie se vorbea deja despre un „optimism tiranic”, citând autorii lucrării¹⁵. S-ar mai putea adăuga, atâta timp cât reprezentanții ai acestei orientări au ajuns la conducerea Asociației Americane de Psihologie (APA) și au primit fonduri din partea guvernului și din partea unor mari corporații, că societatea liberală are și ea nevoie de indivizi perfecți și supuși (în societățile totalitare ale secolului XX, prototipul unui asemenea individ perfect se numea „om nou”, și el optimist, la rândul lui); iar individul nu e perfect dacă nu e și singurul responsabil de ceea ce i se întâmplă; ceilalți, partidele, guvernul, companiile economice etc. nu au nicio vină... Noua ideologie liberală (neoliberalismul) preferă și ea să propovăduiască optimismul în societate. Nu e greu să ne dăm seama de ce: scepticismul devine un pericol și la adresa construcțiilor lor sociale, economice și politice, scepticismul arată lipsurile, e critic prin însăși definiția sa. Deci, de ce să accepte cu ușurință existența unei astfel de ideologii *distructive*? De ce să accepte sistemul democrației liberale critici sau ideologii ce-l pot sabota? (Iată și un fel de paradox: în liberalism, libertatea cuvântului este garantată prin lege, dar o contestă *de facto* pe cea care îl poate sabota; deci libertatea cuvântului nu e deplin garantată; probabil că se numește atitudine antidemocratică și se pedepsește și prin lege.)

¹² *Ibidem*, p. 278–292.

¹³ Pentru mai multe amănunte, a se vedea, de pildă, și Robert B. Cialdini, *op. cit.*

¹⁴ Este vorba de o recenzie la lucrarea *Happycratie. Comment l'industrie du bonheur a pris le contrôle de nos vies*, citată la o notă anterioară.

¹⁵ *Tyrannie de l'optimiste*, în „Philosophie magazine”, nr. 122, 2018, p. 87.

Din punct de vedere logic, în psihologia pozitivă se comite o eroare evidentă: se pune în legătură cauzală optimismul, pe de o parte, și succesul, sănătatea, echilibrul, fericirea, pe de altă parte; pesimismul, pe de o parte, și insuccesul, boala, dezechilibrul, nefericirea, pe de altă parte; foarte facil a se ruina un asemenea tip de gândire, apelând la schemele de evaluare ale sofismelor de tip inductiv: de pildă, un optimist poate fi și el lovit de o boală incurabilă obținută pe filieră genetică, ca orice alt muritor de rând, deși a gândit tot timpul pozitiv, deci nu există o legătură cauzală absolută sau universală între optimism și sănătate. De adăugat că această nouă orientare psihologică a fost deja criticată pentru lipsa ei de standarde științifice, fiind în fapt un fel de teorie ce propune niște „ipoteze culturale și ideologice” cu deghizări statistice sau irelevante grafice numericoide.

Sub influența acestei psihologii pozitive, aflăm de la cei ce au scris defavorabil despre noua orientare psihologică, s-au dezvoltat curente asemănătoare în economie și în politică, mai ales după criza din 2008. S-a ajuns până acolo încât statisticile trebuiau să măsoare Fericirea Națională Brută, cu subclasele: Indicele de Bunăstare Economică, Indicele de Bunăstare Durabilă sau Indicele de Dezvoltare Umană¹⁶. Și asta s-a întâmplat în Occident, acolo unde s-a dezvoltat știința autentică, aceea diferită de astrologie, alchimie, magie, metafizică, ideologie utopică etc. Dar tot acolo s-au dezvoltat fără precedent și tehnicile de manipulare... care țin și ele tot de știința psihologiei în marea lor majoritate.

În zona muncii, se vorbește despre „capitalul uman” aparte, despre acei indivizi caracterizați prin forță interioară, autoeficacitate, optimism, rezistență – persoane „pozitive”, capabile să dezvolte afacerea, să aducă profit. Există organizații care nici nu angajează decât astfel de persoane dovedit optimiste prin cine știe ce teste psihologice. Salariații suspectați a nu adera la valorile gândirii pozitive sunt declarați drept persoane „negative” ce tind a face obstrucții în activitatea companiei¹⁷.

În genere, de fapt, gândirea negativă este condamnată în psihologia pozitivă, fiind sursa eșecului, a bolii etc.; nu contează faptul că sunt depresiv și gândesc negativ din cauza condițiilor de muncă, a suprasolicitării, a stresului, a tragediilor familiale etc. În opoziție cu negativitatea, pozitivitatea „se arată tot timpul benefică, chiar dacă aceasta presupune un cost, acela al unui «realism mai scăzut»”¹⁸.

Criticii psihologiei pozitive vorbesc explicit despre o ideologie a conformismului optimist, care nu ia în seamă pe cei mai nefericiți dintre muritori: „Dacă surmenatul, depresivul, marginalul, săracul, toxicomanul, bolnavul, solitarul, șomerul, falimentarul, cel care a eșuat, cel oprimat, cel îndoliat nu duc vieți mai fericite și mai înfloritoare este din cauză că, pur și simplu, ne spun apologeții psihologiei pozitive, nu fac suficiente eforturi”¹⁹. Din nefericire (iată, un termen explicit opus celui de fericire, obținut prin simpla negație), „o lume în care fiecare este făcut responsabil de

¹⁶ Edgar Cabanas, Eva Illouz, *op. cit.*, p. 53.

¹⁷ *Ibidem*, p. 129–130.

¹⁸ *Ibidem*, p. 200.

¹⁹ *Ibidem*, p. 221.

suferința sa rezervă puțin loc milei și compasiunii”²⁰. Această „utopie” (psihologia pozitivă) „delegitimează și banalizează suferința”, creând impresia că ne aflăm în cea mai bună dintre lumile posibile, „descurajându-ne să ne imaginăm alte cele mai bune dintre lumile posibile”²¹. „Apostolii” psihologiei pozitive vor respinge desigur gândirea critică, pe motiv că ține de negativitate²².

Legat de teoria cantitativă a progresului moral, ce ar putea face un sceptic? Probabil i-ar opune teoria care susține că nu există progres moral (nici măcar cantitativ) în epoca bombelor nucleare, a posibilelor războaie totale; omul, o ființă războinică prin excelență, așa cum o dovedește istoria, a folosit deja această armă teribilă și nu este decât un noroc faptul că nu a distrus fața Pământului prin intermediul ei până acum. Cantitativ, am fi putut dispărea toți „cu ajutorul” celei „mai mari invenții” din istorie (și un progres calitativ în materie de arme de distrugere în masă). Dar să nu ne temem, arma nucleară încă există, așa încât să distrugă odată cu ea și toate acele statistici optimiste...

Statisticile economice sau, mai concret, faptul că omul de azi consumă infinit mai multe produse decât omul din Evul Mediu nu confirmă faptul că omul de azi este mai fericit decât omul de ieri. Să conștientizăm că omul de ieri nu avea atâtea „nevoi” ca omul de azi, adică nevoile omului de azi sunt mult mai multe, corespunzătoare lumii actuale, uneori artificial create, cum se tot spune, de către companiile economice care vor să vândă tot timpul, să vândă în vederea profitului cât mai mare. Omul de ieri avea nevoi simple și puține și nu știa, de exemplu, că-i lipsește dușul zilnic (elementar și obligatoriu azi); deci, nu era nefericit din această cauză. Dimpotrivă, era fericit dacă ploua peste pământul său, dacă fiii săi aveau urmași, dacă avea ce pune pe masă; pretenții simple, deci. Nu avem nicio dovadă că noi suntem mai fericiți decât cei din trecut²³. Nefericirea, s-ar mai putea spune, crește odată cu nevoile, iar nevoile sunt întreținute și înmulțite cu fiecare zi în care respirăm de către vânzătorii și politicienii epocii noastre. În trecut, aveam nevoie doar de un plug, ceva haine, un bou să tragă la jug, azi avem nevoie de tractor, automobil, haine de firmă, duș înăuntrul locuinței. E o comparație simplă, nu mai putem trăi ca în Evul Mediu, se spune. Și nu e, până la urmă, nimic condamabil în faptul că progresul tehnologic (de fapt, singurul progres autentic) ne oferă această mutație (de care ne bucurăm cu toții, totuși), condamabil este să credem, așa cum ne spun mulți, că suntem mai fericiți decât cei din trecut și că trăim în cea mai fericită epocă din toată istoria.

Din punctul de vedere al organizării politice actuale a majorității dintre societățile noastre, nu avem prea multe motive de a considera că democrația liberală este organizarea cea mai bună din istorie sau, măcar, putem crede, cu multe temeieri, cum au fost și cele enunțate mai înainte de punctul de vedere sceptic, că ea este

²⁰ *Ibidem*, p. 222.

²¹ *Ibidem*, p. 225.

²² *Ibidem*, p. 224.

²³ A se vedea, în acest sens, și Yuval Noah Harari, *Sapiens. Scurtă istorie a omenirii*, Editura Polirom, Iași, p. 316–319.

perfectibilă. Este evident că nicio organizare socială nu va aduce bunăstarea tuturor indivizilor (este deja o idee utopică), însă nici democrația liberală nu poate fi iertată pentru incredibile nedreptăți pe care le generează; ea este incredibil de mult perfectibilă.

În fine, un sceptic observă cu ușurință că istoria nu are un sens ascendent, nu este caracterizată de un progres autentic, copleșitor de vizibil (cu excepția celui tehnologic), nu are o țință superioară (cum ar fi bunăstarea tuturor pământenilor; diferența dintre sclavii din trecut și salariații de azi care depun munci grele, umilitoare și prost plătite este totuși destul de mică); istoria este o simplă desfășurare de evenimente²⁴, un șir imens de evenimente, în care binele (economic, social, politic, moral etc.) se manifestă destul de întâmplător, iar răul e prezent destul de mult în fiecare epocă (chiar dacă nu predominant). Nu se pot contesta totuși unele progrese (cantitative sau calitative) în toate domeniile discutate aici, dar a considera că noi trăim în cea mai fericită dintre toate epocile e totuși prea mult (nu avem prea multe dovezi), înseamnă a da dovadă de un optimism naiv, înseamnă a nu conștientiza faptul că suntem martorii unor catastrofe de tip nou, legate îndeosebi de relația noastră cu mediul înconjurător. Trăim în Antropocen, cum s-a spus, ultima eră a Terrei. Faptul că, de exemplu, odată cu generația noastră, se sfârșește totul prin distrugerea naturii, e un motiv de optimism? O opinie și mai pesimistă arată că în toate epocile istoria intră în opoziție cu morala: „Istoria este negarea moralei. Dacă aprofundezi istoria, dacă reflectezi la ea, e pur și simplu imposibil să nu fii pesimist. Un istoric optimist e o contradicție în termeni. Nici nu pot concepe așa ceva. Eu am descoperit istoria ca disciplină teoretică destul de târziu (...). Și trebuie să spun că am fost consternat. E cea mai mare lecție de cinism care se poate închipui. Luați orice epocă a istoriei, studiați-o mai în profunzime și veți vedea ce concluzii cumplite se desprind din ea”²⁵.

*

Desigur, nu e nimic rău în faptul de a fi optimist; de altfel, nici nu prea avem de ales, întrucât instinctul de supraviețuire ne conduce către o atitudine favorabilă în fața vieții; viața e frumoasă pentru că o trăim noi. Gândirea pozitivă nu este în sine un păcat; trebuie doar supusă și unui proces de filtrare critică. Îndoiala, pe de altă parte, nu este pură gândire negativă, ci poate fi și punct de plecare în procesul de evaluare a multora din situațiile pe care le trăim. Deci, departe de noi gândul de a discredita termeni cu „aură luminoasă” ai culturii umane, precum gândire pozitivă, optimism, fericire, și departe de noi gândul de a revalorifica cu orice preț termeni precum îndoială sau scepticism; intenția noastră a fost doar de a arăta că, în cazul unor situații manipulative, acești termeni sunt forțați să devină opuși, sunt forțați

²⁴ Vezi și *Misterul, nebunia și aventura vieții*, interviu cu Emil Cioran realizat de Léo Gillet, reprodus în *Convorbiri cu Cioran*, Editura Humanitas, București, 2004, p. 57–58.

²⁵ *Ibidem*, p. 56.

să devină unii de partea binelui, ceilalți de partea răului, ceea ce este de acum evident fals și răuvoitor; avem de-a face cu o falsă dilemă. Nu trebuie deci să optăm strict (obligatoriu) pentru una dintre cele două poziții.

Ceea ce vrea să arate un sceptic constructiv, repetăm, este doar că nu trebuie să ne manifestăm optimismul în legătură cu orice, că trebuie să fim atenți la toți cei ce ne promet prea multă frumusețe, prea multă bunăstare, prea multă fericire, obținute doar dacă vom face ce ne spun ei, dacă vom cumpăra ce ne spun ei etc. În epoca în care trăim, a cântări, a evalua, a critica, a contraargumenta reprezintă atitudini sănătoase (de acum, paradoxal, și valori pozitive, față de ceea ce ne spun ideologiile optimiste) ce ne pot feri de profesioniștii influențării care urmăresc de obicei câștigul propriu și nu neapărat binele nostru. Iar conform scenariilor apocaliptice referitoare la sfârșitul civilizației omenești, nici măcar nu își dau seama de prăpastia fără sfârșit și fără speranță de scăpare în care ne aruncă. Preocupați cum suntem de *momentul acesta*, când suntem copleșiți de infinit de multe griji, nu ne mai gândim *la ce ne oferă* acest timp pe care îl trăim fără să mai știm că îl trăim, în așa goană suntem, goană care uneori nu ne mai permite și reflecția critică, scepticismul elementar; iar ei profită de această nouă stare a ființei umane. Grijiile zilnice, așadar, nu ne mai dau răgazul de a reflecta la campaniile lor de influențare. Să ne luăm deci răgazul de a fi și un pic sceptici.